

Négyesi Lajos

Zrínyi-Újvár stratégiai jelentősége

Mostanság, ha meg akarjuk látogatni Zrínyi-Újvár romjait, a legegyszerűbben Belezna felől közelíthetjük meg, a beleznai vasútállomásra vezető műúton haladva a Principális-csatorna hídjáig, majd innen egy ösvényen, a Visszafolyó-patakon átkelve érkezünk a vár dombjához. A műút mellett még láthatjuk az egykori kakonyai csárda romjait, a vasúton túl pedig egy bozótos rész rejtje az egykori vámház alapját. A jól járható út nem kis részben annak köszönheti a létét, hogy itt volt a kakonyai rév, ahol Alsódomborúba lehetett átjutni. Ez volt a legrövidebb út Kanizsa és Csáktornya között.

1. kép

A vár dombjához vezető híd a Visszafolyó-patakon

Forrás: a szerző saját felvétele

Az átkelő történetét a korabeli térképeken az 1700-as évek végétől követhetjük. Az első katonai felmérés térképlapján¹ a Mura még a Principális-csatorna jelenlegi medrében folyik. A második katonai felmérés szelvényén² már azt láthatjuk, hogy a XIX. század közepére

¹ II. József-féle első katonai felmérés. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, IV.17. szelvény.

² Második katonai felmérés. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, XXIII.61. szelvény.

már megépült a vasút, és a Mura medre a vasúton túlra került. Ez az állapot ezt követően nem változott. Az átkelő ebben az időszakban a kakonyai csárda, a Principális-csatorna hídja és Belezna vasútállomás vonal meghosszabbításában vezetett át a Murán.

2. kép

Az első katonai felmérés térképszelvénye a vár mai területéről

Forrás: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, IV.17. szelvény

3. kép

A második katonai felmérés térképszelvénye a vár mai területéről

Forrás: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, XXIII.61. szelvény

Az első katonai felmérést megelőző időszakból származó, a vár 1664-es ostromát ábrázoló térképvázlatok (Montecuccoli, Esterházy Pál, Holst) mutatják az átkelő fekvését. Ez jelentősen különbözött a későbbi állapottól. Az átkelést biztosító hajóhídhhoz a Szent Mihály-hegy nyugati oldalán, a meredek partoldal és a Mura között vezetett az út, megközelítőleg a mai vasút vonalán. Fölmerülhet a kérdés, hogy vajon az átkelő áthelyeződése a vár pusztulásával van-e kapcsolatban. Valószínűleg igen, de nehéz lenne meggyőző indokot találni arra, hogy az erősség lerombolása miatt, miért kellett volna megváltoztatni az átkelő helyét.

A vártól északra fekvő részt a korabeli térképek Kakonya névvel jelölik. Ez volt a neve a török korban elpusztult falunak, amely a jelenlegi veszélyeshulladék-lerakó északi oldalán feküdt, közel a Kanizsa-patakhhoz. Valószínűleg nem véletlenül választották a lakói ezt a helyet. A Kanizsa-patak mellett haladó út itt érte el a Murát, hasonlóan egy másik úthoz, amely a délre fekvő Visszafolyó-patak mellett vezetett a folyóhoz. A két út találkozásánál átkelő lehetett. Egy 1581-ből származó térképen³ szerepel egy település a Kanizsa-patak torkolatánál, a bal parton 'Agonatz' néven, átellenben, a Mura túlsó partján egy erődítményt láthatunk 'Trokgoná' névvel jelölve. Hogy az Agonatz név Kakonyát takarja-e, vitatható, mivel a jelölt hely inkább Szentháromság falunak felel meg. Az ellenben biztosan kijelenthető, hogy a Mura jobb partján fekvő Trokgoná nem lehet Kakonya, hanem valamilyen más létesítmény.

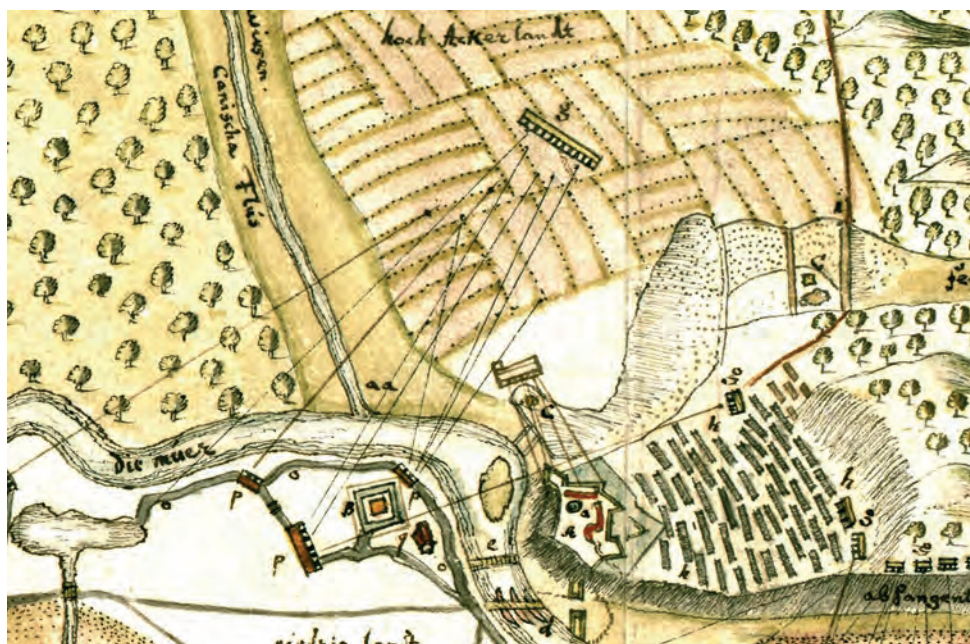

4. kép

1581-es térkép a Kanizsa-patak torkolatának környékéről

Forrás: Kisari Balla 1996.

³ A térképet „Stockholmi térkép 1581” megjelöléssel Kelenik József alezredes úr bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton is köszönetet mondok. Lásd *Kisari Balla* 1996.

5. kép

Az Esterházy Pál-féle térképvázlat részlete

Forrás: MNL OL T 2. XXXII. téka, 1064

Az 1664-es ostromot ábrázoló térképvázlatokon a Mura túlsó partján két építményt láthatunk. Az egyik a löporraktár kő- vagy téglapülete, a másik pedig egy négyszögletes sánc, az 50 fős őrség befogadására alkalmas redut. Mivel a Mura mederváltása miatt mindkét épület nyomtalanul megsemmisült, nem tudhatjuk, hogy mikor épültek, de a térkép alapján feltételezhetjük, hogy az 1580-as években valamelyik a kettő közül már állt. A fekvése alapján én a redutra szavaznék. Figyelembe véve az 1664-es hajóhíd elhelyezését, a redut védelmi funkciója kérdéses. Abban a helyzetben ugyanis nem tud közvetlen hatást gyakorolni az átkelő forgalmára. Ez az elhelyezés akkor lenne célszerű, ha az átkelő a későbbi nyomvonalon haladna. Az 1800-as évek első feléből származó térképen⁴ a Mura által félig elmosott redut tövében halad az út.

⁴ Köszönetet mondok Domonkos Györgynek, aki rendelkezésemre bocsátotta a bécsi Kriegsarchivban őrzött térkép digitális másolatát. Jelzete: ÖStA KA k7k 209.

6. kép

Egy 1800-as évek első feléből származó térkép a Mura kakonyai átkelőjéről

Forrás: ÖStA KA k7k 209

A fentiek alapján megalapozottnak tűnhet az a megállapítás, hogy a kakonyai átkelő a Zrínyi-Újvár felépítését megelőző időszakban és a vár lerombolása után ugyanazon a helyen feküdt, tehát az eredeti átkelő helye időlegesen a vár fennállásának idején megváltozott, majd a pusztulása után visszatért az eredeti állapotnak megfelelően. Az eredeti és egyben későbbi átkelőt a továbbiakban kakonyai, a vár alattit pedig zrínyivári átkelőnek fogom nevezni. A két átkelő nyomvonala jelentősen eltér egymástól. A kakonyai megfelel a természetesen kialakuló átkelőknak, ahol az út a legkönnyebben járható terepet követi. Elkerüli az akadályokat és az olyan szakaszokat, amelyek időlegesen járhatatlanok (például az áradásoknál előnti, elmossa az eső). Ha valahol mégis akadály keletkezik, akkor a közlekedők megkeresik a legjobban járható irányt, és új ösvényt taposnak. Az átkelésre kedvező hely logikusan a Kanizsa- és a Visszafolyó-patak torkolata között van, ahol a patakok mellett haladó utak elérik a Murát. A Kanizsa-patak jobb oldalán egy magaspart húzódik, megfelelő helyet biztosítva az útnak. A bal parton a Muráig mocsaras ártér húzódik. A Visszafolyó-patak mocsaras, vízmosásokkal bevágott partok között folyik, bal oldalán a Szent Mihály-hegy zárja el a Murától. A két patak torkolata közötti területen lehet a legjobban megközelíteni a folyót. Ez a hely rendelkezett a legkedvezőbb adottságokkal az átkelésre.

Ezzel szemben a zrinyivári átkelő szinte teljes mértékben nélkülözi a közlekedés szempontjából kedvező adottságokat. A Kanizsa felől érkező először átkel a Visszafolyó-patak felduzzasztásával létesített malomtó gátján, azután felkapaszkodik a Szent Mihály-hegy keleti oldalán, keresztülvág a platón, majd leereszkedik a nyugati oldalon, és a hegy meredek partoldala és a Mura közötti szűkületben vezető úton jut el a hajóhídig. Okkal merülhet fel a kérdés, hogy mi indokolta a változást.

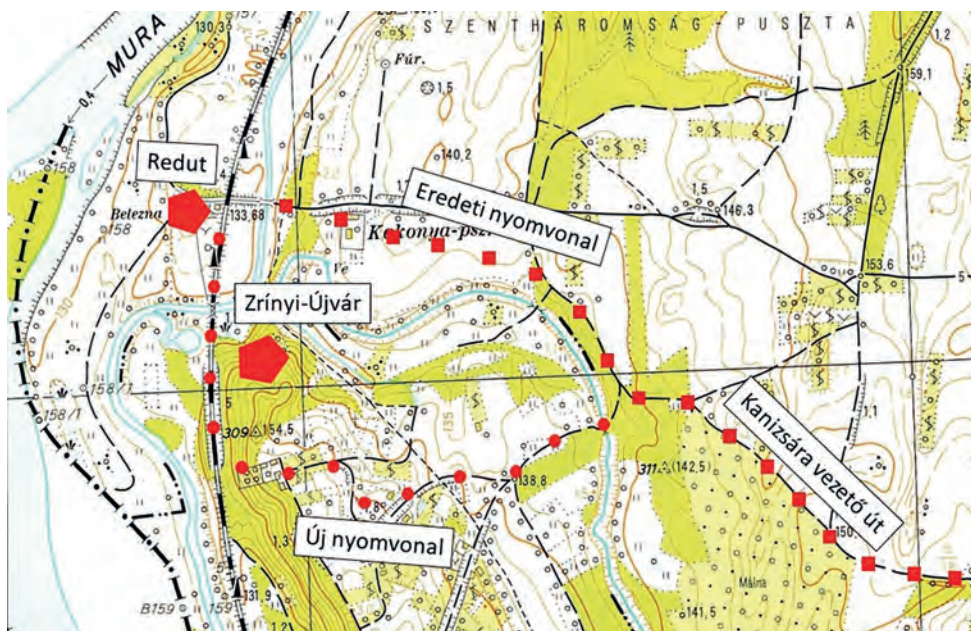
A választ a vár funkciójában és védelmi rendszerében kell keresnünk. Az 1581-es térképen ábrázolt Trokogna az átkelőhely őrzését biztosította a jobb parton. 1661-ben a Zrínyi-birtok határán, Légrádtól kezdődően Kotoribáig, végig a Mura partján kilenc őrhely⁵ sorakozott, amelyeket a partvonaltól beljebb telepítettek. Valószínűleg ezek egyike volt Trokogna, azonban közvetlenül a parton, mivel az átkelőhelyet őrizte.

1661 tavaszán Kakonyánál a Szent Mihály-hegyen jelentős létszámú török csapat tűnt fel. Zrínyi felismerte a veszélyt, amelyet az Udvari Haditanácsnak küldött levelében a következőképpen ír le: „Katonai tekintetben azonban mondhatom, hogy ez a hely pajzsa vagy bástyája az egész Muraköznek, sőt Szlavónia egész határvidékének, innen le a Dráván keresztül, és aki ura ennek a hegynek, ura az egész Muraköznek és a két folyónak, a Murának és a Drávának. És ha a törökök (amint akarták is) elfoglalták volna ezt a hegyet, sem a Kapronca, sem más vár nem zavarhatná meg őket Szlavónia birtoklásában. Az igazság az, hogy hatvan éve senki nem szemlélte meg ezt a helyet, csak a mostani basa, aki az elmúlt május hónapban, kétezer emberrel idejött és mindent személyesen, a legalaposabban megvizsgált, és nem is mulasztotta volna el ennek a helynek az elfoglalását, ha én idejében meg nem előzőm.”⁶

Létfontosságú volt, hogy a törököt megelőzve megszállja a magaslatot és megerősítse. Ennek során az elsődleges cél az átkelő biztosítása volt. A későbbiek során hídfőnek nevezett erősség eredetileg nem annak épült, hanem egy átkelőhelyet biztosító őrhelynek, ahol kis létszámú őrsg is képes hatékonyan ellenőrizni a forgalmat. Ennek érdekében természetes és mesterséges objektumokkal olyan körülményeket teremtettek, amivel lassítani és korlátozni lehet a mozgást. A kakonyai átkelőhöz vezető útra is lehetett volna építeni torlaszokat, akadályokat, de mivel a nyomvonala eleve a terep jól járható sávjában haladt, ezek elbontása után a megközelítés ismét akadálytalanná válik. Zrínyi egy másik megoldást választott. Nem az útra telepített akadályokat, hanem a nyomvonalát úgy módosította, hogy a terep természetes formái képezzenek akadályt.

⁵ Zrínyi Miklós az Udvari Haditanácsnak. Légrád, 1661. július 5. Lásd kötetünkben: 270.

⁶ Zrínyi Miklós az Udvari Haditanácsnak. Légrád, 1661. július 5. Lásd kötetünkben: 270.

7. kép

A kakonyai átkelő eredeti és Zrínyi által módosított új nyomvonala mai térképszelvényre vetítve

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Megszüntette az átkelő addigi vonalvezetését a Visszafolyó keleti oldalán, sőt a patakot felduzzasztotta halastóvá, ami valószínűleg elöntötte a korábbi utat, a környezetét pedig elmocsarasította. Ezután az utat egy gáton áthozta a mocsaras duzzasztás nyugati oldalára, majd felvezette a Szent Mihály-hegyre, azután lehozta a domb nyugati oldalán, ugyanis a hajóhidat a domb tövébe, a nyugati oldalra telepítette, ahol ma a vasút áthalad a Principális-csatorna fölött. Ez, a kor közlekedését figyelembe véve teljes mértékben ellenkezett az észszerűséggel, hiszen általában igyekeztek elkerülni a dombokon való átkelést, az igavonó állatok kímélése érdekében. Ha volt rá lehetőség, hogy elkerüljék az emelkedőket, akkor elkerülték, és olyan útvonalat nem jelöltek ki, ahol azért mászták meg a dombot, hogy a másik oldalán leereszkezhessenek. Itt azonban szándékosan így történt, hogy az átkelőhelyre érkező mozgását lassítsák és ellenőrizhetővé tegyék. A Kanizsa felől jövőt először a malomgát őrsege fogadta, azután megmászta a dombot, és eljutott a vár sáncai elé, ahol végig a tüzérvények lőtávolságán belül haladt. Ezután leereszkeedett a dombról, és bekerült a meredek lejtő és a Mura közé, ahol mintegy csatornában haladt a hajóhid felé. Itt egy palánk zárta le az utat, és ismét őrseg ellenőrizte a forgalmat. Három ellenőrző ponton keresztül juthatott bárki a hajóhídig. Ez a rendszer szinte megközelíthetlenné tette az átkelőt. Ha a támadók mégis eljutottak ideig, végső esetben szétkapcsolhatták a hajóhidat, és a túlsó parti redut őrsege megakadályozhatta az átkelést.

Ez a rendszer jól őrizhetővé tette az átkelőt, azonban nem egyszerre történt az egész kialakítása. 1661-ben a vár felépítésének szükségességét alátámasztó érvelésében – igaz, csak

az 5. helyen – szerepel a Dunántúl déli részén operáló sereg bázisaként való felhasználása: „5. Ha háború lenne a törökkel, az egész végvidéken nincs más biztos hely egy hadsereg befogadására, mint ez, ahonnan Kanizsát, Berzencét, Segesdet és Szigetvárt biztonságból lehet megtámadni.”⁷

Ekkor még a hangsúly a környéket uraló magaslat megszállásán volt. Amennyiben egy jelentős létszámú sereg átkelését és táborozását biztosító hídfőállás kiépítése lett volna a cél, akkor a meglévő kakonyai átkelőt kellett volna erősíteni. A hídfő jobbszárnyát a megerősített magaslat képezte volna, ehhez kapcsolódóan pedig egy sánccal lezárhatták volna a Visszafolyó-patak és a Kanizsa-patak közötti részt. Esetleg a Visszafolyó-patakot a sánc előtt elvezetve összeköthették volna a Kanizsa-patakkal. Hogy ez nem pusztán fantáziálás, azt bizonyítja a vár egyik ábrázolása, amelyen egy szabályosan megerősített hídfőként jelenik meg. 1664-ben Montecuccoli éppen ezeket a védműveket hiányolta: „Ez tehát egy semmirevaló hely volt: se árka, se contrascarpája, se formája, se szárnyai, sem föld belülről. A víz felől egészen nyitva állt: és teljesen ki volt téve annak, hogy a támadás bármely órájában elesik.”⁸

1661-ben még meg lett volna a szabályos kiépítés lehetősége, azonban a realitás azt mutatta, hogy kis létszámú őrséggel, tartósan biztosítani kell az átkelő ellenőrzését és védelmét. Zrínyi tisztaban volt ezzel a fontos tényezővel, és már az 1661-es levelében a vár felépítésének indokai között a harmadik helyen említi: „Légrádtól Kotoribáig kilenc őrhely van, amelyeket részint a saját költségemen fönn kell tartanom. Csakhogy a fizetés olyan késlekedve érkezik és olyan csekély, mintha nem jönne semmi. Így tehát ezt a vonalat a magam költségén már nem tudom védeni. Az a hegy nagy megtakarítás nekem, mert hat őrhelyet pótol, és jóllehet, itt több katonára lesz szükség, mint azon a hat őrhelyen, mégis a katonákat itt könnyebb eltartani, mert szőlővel, szántófölddel, minden szükségességgel el vannak látva.”⁹ Valószínűleg az átkelőhelyet védő erősítések kiépítése során ez a szempont kapott egyre nagyobb hangsúlyt, és Montecuccoli megjegyzése is mutatja, hogy ez tökéletesen sikerült: „Ezt az erősséget nem erősítmények mintájára emelték (sem a földrajzi helyzete, sem maga az építmény, sem a terület nem tette ezt lehetővé), hanem azért, hogy – egy redoute-tal együtt – védje a hídfőt, amely biztosította az átjárást a Murán Kanizsa felé, s hogy fedezze azokat a csapatokat, amelyek békeidőben portyázásra indultak.”¹⁰

A képzett hadvezér és hadtudós pontosan írta le azt, hogy a vár az 1664-es állapotában mire alkalmas. Csakhogy 1664-ben a sikeres téli hadjárat után nem Zrínyi elképzeléseinek megfelelően folytatódtak a hadműveletek. Kanizsa elfoglalására a tervezett időpontnál később és nem egy meglepetésszerű támadással, hanem kényszerűségből vállalt módszeres ostrommal tettek kísérletet. Az ostrommal felhagyó sereg hiába vonult vissza Zrínyi-Újvárhoz, Zrínyi elgondolását figyelmen kívül hagyva, a Mura túlsó partján táborozott le, amit elég biztonságosnak gondolt a törökkel szemben. Ezzel megfosztotta magát a kezdeményezéstől, hiszen egy olyan hídfőre lett volna szüksége, amely biztosítja az erők gyors átkelését, a partváltás utáni gyülekeztetését és az akadálytalan kitörést az általuk megválasztott

⁷ Zrínyi Miklós az Udvari Haditanácsnak. Légrád, 1661. július 5. Lásd kötetünkben: 270.

⁸ Raimondo Montecuccoli: *Relazione della campagna dell' Armata Cesarea nell' Anno MDCLXIV*. In Hausner–Padányi 2012. 164.

⁹ Zrínyi Miklós az Udvari Haditanácsnak. Légrád, 1661. július 5. Lásd kötetünkben: 270.

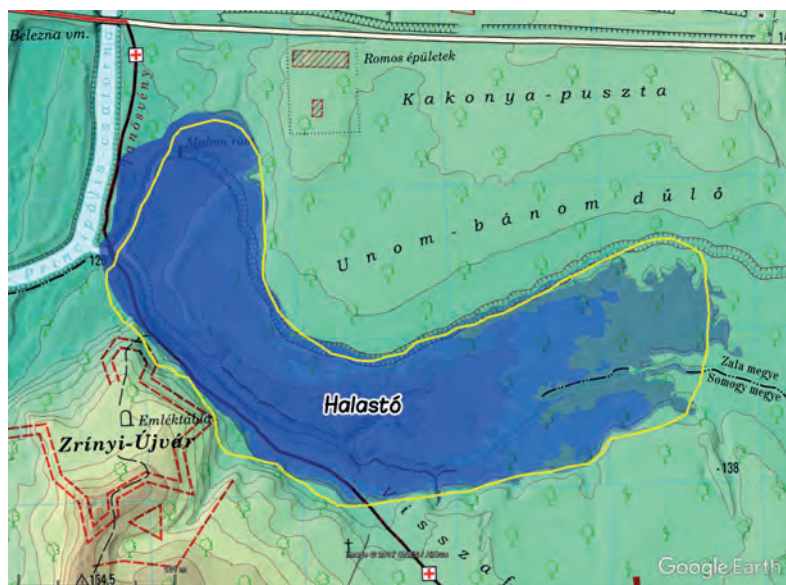
¹⁰ Raimondo Montecuccoli: *Relazione della campagna dell' Armata Cesarea nell' Anno MDCLXIV*. Lásd kötetünkben: 295.

ponton. A Zrínyi által kialakított struktúra, amely az átkelő védelmi rendszerében a mozgás ellenőrzését és lassítását szolgálta, korlátozólag hatott a Muraközből indított partváltásra is. Nem túlzás kijelenteni, hogy az 1664-es ostrom időszakában a vár környéke lett a legkevésbé alkalmas az átkelésre. Egy fontos tény azonban nem hagyhatunk figyelmen kívül, ami Zrínyi mellett szól. Az átkelő az ostrom időszakában nem tudta biztosítani a keresztény sereg átkelését, azonban ennek leginkább az volt az oka, hogy átengedték a töröknek a Szent Mihály-hegy platóját. Ezzel elvesztették a Visszafolyó-patak elmocsarasított völgyét mint a keleti oldal természetes védelmét. A törökök birtokba vehették a magaslat Mura felé néző peremét, és az oda telepített tüzérsséggel belőhették a túlsó parton elhelyezkedő keresztény erőket. Ezzel Zrínyi 1661-es rémálma vált valóra. A török nemcsak bejutott a vár védelmi rendszerébe, hanem a túlsó partot is képes volt ellenőrizni a magaslatról.

Zrínyi tisztaban volt a vár védelmi rendszeréből adódó lehetőségekkel. Az átkelés igényeit nem tudja kiszolgálni, de a Szent Mihály-hegy platója alkalmas védett tábornak, hiszen északról a vár, nyugatról a Mura, keletről pedig a halastó oltalmazza. A déli irány lehetőséget ad a kitörésre. Már a Kanizsa alóli visszavonulás során javaslatot tett a tábor célszerű elhelyezésére, de senki nem hallgatott rá: „Mert mikor arról volt szó, hogy most hol üssünk táborn, én mindenképpen azt javasoltam, hogy a gyalogságot helyezzük el a hegyen, az én váram előtt. Mert így Kanizsát bizonyos mértékig még mindig megszállva tartottuk volna, Zrínyi-Újvárt és a Murát biztosítjuk, és naponta nagyon jó alkalmunk lett volna, hogy rontsuk az ellenséget.”¹¹

A török sereg akadálytalanul vette birtokba a vár előtti platót, azt az uraló magaslatot, ahonnan képesek voltak hatékonyan ostromolni a várat – hiszen ez volt az egyetlen irány, ahonnan nem védte vízi akadály, csak egy szárazárok – és ellenőrizni a folyó túlsó oldalára települt keresztény tábor tevékenységét. A nagyvezír ezzel megteremtette a lehetőségét, hogy a kezdeményezést megragadva megindítsa a Muraköz ellen azt a támadást, amelynek veszélyére Zrínyi már 1661-ben felhívta a figyelmet, és ami a vár felépítésére inspirálta. A Muraköz védelme szempontjából nem a vár megtartása a fontos, hanem a hegy birtoklása. Taktikai szempontból a keresztény sereg a vár védelmével és a Mura mögött kiépített sáncrendszerrel hatékonyan tudott ellenállni a török támadásoknak, azonban stratégiai szempontból azzal, hogy átengedte a hegyet, jelentős hátrányba került, és talán nem túlzás azt kijelenteni, hogy vereséget szenvedett. A magaslaton elhelyezkedő ostromlók a terep adottságainak köszönhetően olyan védett helyzetben voltak, hogy a keresztényeknek nem volt lehetőségük megfelelő nagyságú erő összpontosítására egy sikeres támadás végrehajtása érdekében. Ezzel együtt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ezt az előnyös pozíciót eredetileg a keresztény seregnek kellett volna birtokba venni, hiszen Zrínyi ebből a célból alakította ki a vár védelmi rendszerét, azonban vezértársai lemondtak erről. Ezzel eleve vesztes pozícióból kezdték a harcot.

¹¹ Zrínyi Miklós emlékirata I. Lipótnak. Bécs, 1664. július 17. Lásd kötetünkben: 285.

8. kép

A Visszafolyó-patakból duzzasztott halastó és a vár helyzete

Forrás: a szerző saját szerkesztése

9. kép

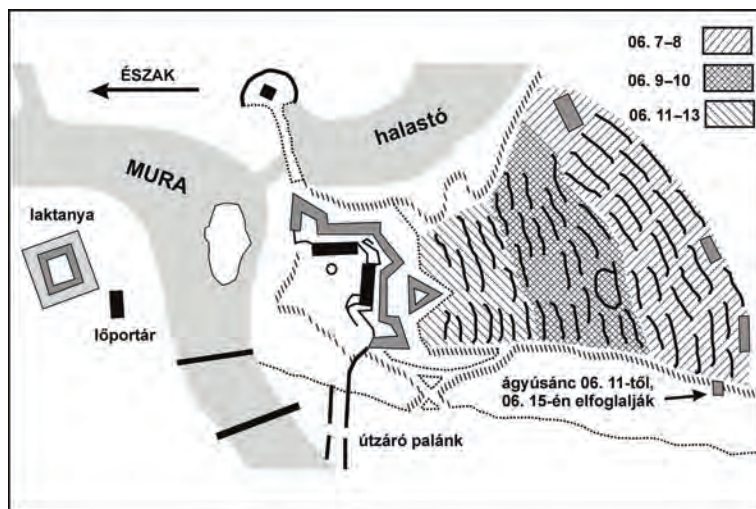
Az egykori várakról keleti oldala napjainkban

Forrás: a szerző saját felvétele

Érdemes megvizsgálni, hogy a törökök milyen mértékben tudták kihasználni ezt a lehetőséget. A magaslat birtokbavétele arra ad lehetőséget, hogy váratlan támadást indítsanak a Muraköz ellen, amikor ott nincs velük szemben jelentős katonai erő. 1664 nyarán azonban egy erős keresztény sereg táborozott a folyó túlsó oldalán, ami nagymértékben csökkentette a sikeres támadás esélyét, és azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy nagy valószínűséggel a törökök nem voltak erre felkészülve.

Köprülü Ahmed serege azzal a feladattal indult meg, hogy Kanizsát felszabadítsa. Reális esély volt arra, hogy az ostromló sereg elsáncolja magát, elhúzódó harcok következnek, és beérkezhet egy felmentő sereg is. A törökök eredetileg a Kanizsa körül vívandó harcokra készültek. Ezzel szemben az ostrom felhagyásával és a Murához való visszavonulással a keresztények új helyzet elé állították a nagyvezírt. Követnie kellett a visszavonulókat, akik a vár előtti plató feladásával kedvező ostrompozícióba juttatták a törököket. A nagyvezír közel 60 ezer fős seregének Zrínyi-Újvár elfoglalása mellett a Murán való átkelés és Légrád elfoglalása jelentett volna sikert. A vár ostromának megkezdéséhez kezdetben nem rendelkeztek megfelelő ágyúkkal, mivel az ostromlővegeket Eszékenél hagyták. Kanizsáról hozattak hét ostromágyút, de amíg ezek megérkeztek, a Murán való átkeléssel kísérleteztek.

Június első napjaiban több helyen próbáltak alkalmas átkelőhelyet kialakítani, de ezt a keresztény erők rendre megakadályozták. 4-én először a vár fölött egy erdő takarásában próbáltak hidat verni és átkelni a Murán, de megghiúsították a próbálkozást. Este egy másik helyen is próbálkoztak átkeléssel, ahol a Mura Légrád felé kanyarulatot képez, egy erdő takarásában, de ezt megghiúsította Strozzi katonáinak ébersége. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a várral szemben és a magaslat Mura felé eső peremén az ágyúsáncok kiépítése. Június 5-re virradó éjszaka és kora reggel, a törökök a várral szembeni plató keleti oldalán, a török jobbszárnyon 4 ostromlőveget helyeztek el az itteni csapatok harcrendjében, amelyek a főszerdár négy zászlóaljnyi gyalogos szekbányát, Kara Musztafa pasa ruméliai beglerbég saját fegyvereseit és tartományi katonaságot, az anatóliai záimok és tímárbirtokosok seregét, valamint 200-300 janicsárt foglaltak magukban. A nyugati oldalon a balszárnyra 3 ostromágyú, Iszmail pasa boszniai beglerbég saját katonasága, a szívaszi tartomány záimjai és tímárbirtokosai, valamint 200-300 janicsár állt. Az ostromlővegekkel a várat, a plató peremén felállított nagyszámú, 2-3 fontos löveggel pedig a Mura kanyarulata és a Dráva közti teret lövették. A lövedékek néha a császáriak táborába is becsaptak. A Mura kanyarulatában, ahol Légrádtól nem messze egy kis sziget van, a törökök mellvédeket és futóárkokat ástak, ahonnan a sziget nagy része pásztázható volt. Éjfélkor a törökök egy 300 janicsárból és 300 szegbányából álló különítménnyel újból kísérletet tettek a Murán való átkelésre, és hídveréssel is próbálkoztak. A janicsárok közül előbb 50-60 kelt át tutajon a szigetre, s rögtön futóárok ásásába kezdett. Strozzi altábornagy, aki a közelben tartózkodott, azonnal iderendelte a közelben lévő katonákat, de a lovasság előrenyomulására alkalmatlan volt a terep. Végül egy gyalogosszázaddal indított támadást. Hajnali 3-kor Quast százados vezetése alatt átgázoltak a Mura sekély – csak derékig érő – mellékágán; de alig értek a szigetre, a heves puskatűz miatt visszafordultak. Még kétszer ismételték meg a támadást, sikertelenül, mert a törökök erős védelmet építettek ki. Strozzi azonban néhány löveget hozatott előre, és ezekkel elszigetelte a törököket a túlsó parton várakozó erősítésektől. Reggel 6 óra tájban végre maga Strozsi altábornagy, Piccolomini vértess alezredessel, 25 vértess lovassal és vagy 150 muskétással áthatolt a keskeny folyóágon, s a szigeten levő törököket megtámadva, részint levágta,

11. kép

Az ostrom menete

Forrás: a szerző rekonstrukciója Holst térképvázlata alapján

A nap folyamán a török közelítőárkok 50 lépéssel haladtak előre. Az éj beálltával a korábban tervezett kirohanást végrehajtották, de az eredetileg tervezett 1500 fő helyett csak 300 katonával. A parancsnok, egy kölni alezredes, behatolt a török futóárkokba, s az őrség egy részét levágta, de azután maga is nagy veszteséggel visszavonulni kényszerült. Június 10-én a török közeledőárkok már csak 50 lépésre voltak az erődttől. A következő napon, június 11-én a törökök a magaslat Mura felőli peremén egy teraszszerű ágyúállást építettek, ahonnan két darab háromfontos löveggel a hajóhidat tudták lőni. A folyamatos ágyúzással nemcsak a közlekedést akadályozták, hanem idővel a hidat tartó bárkákat is elsüllyesztették.¹² Hohenlohe a hajóhídon alul gyaloghídat készíttetett, amelyet a lövések kevésbé értek.

Június 12-én és 13-án a törökök folytatták a közeledést, s már majdnem az erőd árkához értek; a védők azonban részint kirohanásokkal, részint hatásos tüzeléssel minden vállalkozást megghiúsítottak. Június 14-én érkezett meg a Mosonmagyaróvárnál táborozó főseregtől az első 500 fős csapat, a Spikh ezred kiegészítésére, így a keresztény sereg már 10 292 főből állt. Részeleiben: a Strozzi gyalogezred 1296, a Spikh ezred 1037, a Spar ezred 602, a bajorok 843 és az öt salzburgi század 564 fő. A Piccolomini és Rappach vértesezredeken 1000 lovas volt. Hohenlohe német csapatai 3000 főnyi gyalogságot és 500 lovast számláltak. Ehhez járult még 300 dragonyos, 100-150 bajor lovas s végül Zrínyi mintegy 1000 főnyi hada.

Június 15-én a táborba érkezett az új fővezér, Montecuccoli gróf tábornagy. A sereg állapota fölöttébb kedvezőtlen volt, amit a császári fővezér így örökített meg emlékirataiban: „Zrínyivár erődöt megtámadva és ostrom alatt találtam. Strozzi meghalt egy ütközetben, melyben vitézül visszaverte a törököket, kik a falakat megmászni akarták. A hadsereg

¹² Esterházy Pál: Mars Hungaricus. Lásd kötetünkben: 290.

síralmas állapotban volt, megfogyva és majd tisztek nélkül, mert ezek legnagyobb része sebesülten vagy betegen feküdt. Védelmezni kellett az erődöt és meggátolni az ellenség átkelését a folyón, több mérföld kiterjedésben; a csapatok nem nyugodhattak s erejük nem térhetett vissza a sáncokban teljesített állandó és nehéz szolgálat miatt. A folyó balpartja az ellenség birtokában volt; ő bírta az erdőket, a magaslatokat, melyek fölöttünk uralkodtak, sőt még a folyó kanyarulatai is reá voltak kedvezőek. A mi oldalunk sík volt, mély, földetlen, nyílt, átszegdelt, uralt. Nem volt sem élelmünk, sem lőszerünk; s ha Styria nehezen tudta a hadsereg szükségleteit kielégíteni oly időben, midőn minden nyugodt s az ellenség távol volt, hogy volt remélhető, hogy ellásson egy számosabb hadsereget akkor, midőn minden s mindenki meg volt zavarodva s a török előttünk állott?”¹³

Közben egyre újabb erősítések érkeztek. Június 17-én elsőnek Batthyány Pál gróf magyar hada érkezett meg, 600 hajdú és 1400 lovas, utána még aznap este a Pachonkay dragonyosezred; ezek képezték Spar altábornagy elővédét. Június 18-án bevonult Kutsenics horvát lovas- és Jaques dragonyosezrede. Június 19-én megérkezett Zrínyi Péter 4000 főnyi horvát hada.

Június 19-én a török ostromárok közvetlenül a vár árka előtt húzódtak. A védők az éj beálltával két előre kiásott aknát robbantottak, amelyek a török közeledő árok egy részét elrombolták. Június 17-én és 19-én a keresztény sereg portyázó lovasai szétverték egy török lovascsapatot, és elfogtak egy élelmiszer-szállítmányt. Az egyik kirohanás során esett el Zrínyi egyik legkiválóbb tisztje, Kis Farkas, aki török területről menekülve állt szolgálatába, ahol kitűnt a többi katona közül tehetségével. Június 20-án megérkeztek a Montecuccoli, Spork, La Corona, Schneidau és Spar lovasezredek, továbbá Nádasdy és Esterházy magyar csapatai, 3500 magyar lovas és 1200 hajdú, valamint a Nassau- és Kielmansegg gyalogezredek. Batthyány csapatai megtámadtak egy török csapatot, amelytől 200 lovat, 7 tevé és számos öszvért zsákmányoltak, a törökök közül több százat levágtak.

Az erősítések beérkezése után a keresztény sereg létszáma több mint 30 ezer főre nőtt. A haditanácson Zrínyi a törökök mielőbbi megtámadását javasolta, mivel a vár védelme egyre kilátástalanabb volt. Montecuccoli azonban egy újabb kirohanást tervezett június 22-re, 2200 főnyi német és 500 magyar gyalogossal, valamint két zászlóaljjal, egyenként 600 emberrel. A csapatok 21-én az éj beálltával átkeltek a Murán, és a hegy lábánál, az erőd alatt, készültségben várakoztak. A várból indított kirohanással egy időben Zrínyi Péter vezetésével 3000 német és 6000 horvát és magyar katona Berzence felé kerülve hátba támadta volna a török tábort. A következő éjjel nagy eső volt, amely a talajt erősen feláztatta, ezért a kirohanást június 23-ra halasztották, de ekkor is elmaradt, mivel egy császári katona megszökött, és a tervet elmondta a törököknek.

Június 24-én kora reggel ismét két aknát robbantottak fel a vár előtt, ami a törököket visszaűzte, de a délelőtti folyamán ismét közel jutottak az előmű árkához. D'Avancourt kivonta a katonákat, s az árokban néhány bombát helyezett el, amelyeknek robbanása a támadókat ismét elűzte. Éjjel kísérletet tettek a törökök a palánkok fölgyújtására, de a védők erős puskatüze visszaverte a támadást.

Június 25-én két aknát ástak az árokban lévő előmű alá, egy másikat pedig a török árok alá. Ezenkívül két sáncot építettek, amelyekből az előmű kiszögellésének oldalai pásztázhatóak voltak. Éjjel a törökök rajtaütést kíséreltek meg az árok ellen, és az ott levő

¹³ *Rónai Horváth* 1891. 316–317.

őrségből 60 embert levágtak, de Hohenlohe csapatai még időben érkeztek, hogy az ellenséget az árkokból ismét kiszorítsák.

Ebben az időszakban történhetett az a katasztrofális esemény, amelyet Esterházy Pál írt le, a dátum megjelölése nélkül. A vár legnagyobb bástyájában, amelyben gránátokat és más tűzszerszámokat tároltak, tűz ütött ki, és a bekövetkező robbanásban az itt álló ágyúk és a tüzérek is meghaltak. Közöttük volt a vár parancsnoka, Zrínyi kiváló tisztje, Horváth András is.

Június 28-án egy puskalövéstől megsebesült D'Avancourt, így a védelem irányítása egyedül Tasso ezredesre maradt. A következő napon a vár árkából visszavonták az őrséget, miután egy török támadást visszavertek. Az éjszaka folyamán a törökök többször betörték az árokba, és sikerült meggyújtaniuk a vár palánkját. Június 30-án reggel 4 órakor a török tüzérség tüzet nyitott a várra, és eközben a gyalogság megalakította a rohamoszlopokat. A vár bevétele Montecuccoli így örökölte meg: „A törökök 30-án kora reggel egy aknát robbantottak föl a ravelin kiszögellése alatt, mely a félholdat részben elrombolta. Mi, Spar tábornagy és én, ott állottunk. Az ellenség elfoglalta a félholdat; oszlopai azután a főmű nyitott és védtelen oldalaival szemben foglaltak állást s magukat körben fölhányt földdel és rőzsével fedezték. Ekkor, miután meggyőződünk, hogy a védelemnek a megjelölt helyeken egy csekély árkon és egy palánk cölöpzetén kívül más eszköze nincs, meghagytam Tasso ezredesnek, hogy midőn az erődöt többé védelmezni nem képes, a farészeket és a barakkokat idejekorán gyújtassa fel, a csapatokat az erődből vonja ki, az erőd alá fűrt és megtöltött aknákat robbantassa föl s az erődöt röptse a levegőbe, mert így szokás tenni az oly művekkel, melyeket tovább védelmezni nem lehet; végre pedig a védőrséget vezesse a hídon át s a hidat rombolja le; e közben ügyeljen arra, hogy az emberek közt tolokodásból zavar ne támadjon. – Az erőd parancsnoka (Tasso) úgy vélte, hogy a helyet még holnapig megtarthatja. Ámde alig hagytuk el Spar-ral az erődöt, az ellenség oly heves rohamot intézett a védővonal már megjelölt részei ellen, hogy a védő csapatok a legnagyobb zavarba jutottak s megfutamodtak; sem az erőd felrobbantására, sem a híd elrombolására idő nem maradt. Az 1700 védőből csak alig egy harmad rész, sőt talán nem több mint 300 ember menekült át s így nem 800, de közel 1400 ember veszett el; hogy Tasso ezredes fején halálos kardvágást kapott, de mégis elmenekült; hogy a törökök is 500 halottat és számos sebesültet veszítettek.”¹⁴ Zrínyi Miklós arról írt, hogy a vár megkezdett kiürítése miatt csak 350 német volt a sáncokban, amikor az árkokból 50, szabályával felfegyverkezett török rohamra indult és betört a várba, ahonnan a védők pánikszerűen menekültek. Ennek során nyitva hagyták az alagútakat, ami a várárokkal való összeköttetést biztosította, és a törökök ezen keresztül is bejuthattak a várba.¹⁵

Az ostrom során a vár védelmi rendszere inkább akadályozta a védőket, mintsem segítette volna. Montecuccoli bosszúsán jegyezte meg: „A kitörések szempontjából is kényelmetlen volt a meredek lejtő és a szemben lévő dombok miatt.”¹⁶ Abban a helyzetben igaza volt. Végül a probléma megoldására még az is fölmerült, hogy „az ilyen kis váracskákat, melyeket egy folyónak arra az oldalára helyeznek, ahol az ellenség serege áll, és ahová az ellenség orra előtt csak kisebb erősítéseket lehet küldeni, fel szokták adni. D'Avancourt

¹⁴ *Rónai Horváth* 1891. 316–317.

¹⁵ Zrínyi Miklós emlékirata I. Lipótnak. Lásd kötetünkben: 286.

¹⁶ Raimondo Montecuccoli: *Relazione della campagna dell' Armata Cesarea nell' Anno MDCLXIV*. Lásd kötetünkben: 295.

báró többször tanácsolta, hogy így tegyünk, kötelezve magát, hogy amint az ellenség serege eltávozik, nyolc nap alatt jobbat épít helyette.”¹⁷

Amennyiben Zrínyi tervét fogadják el, és a sereg a vár előtti platón helyezkedik el, a tábor keleti oldalát a Visszafolyó-patak völgye oltalmazta volna, egy jól őrizhető átkelővel. A nyugati oldalon, a Szent Mihály-hegy tövébe telepített átkelőn a töröktől rejtve kelhettek volna át a csapatok, kaphatott volna utánpótlást a tábor. Déli irányba, a hegy platója megfelelő terep lett volna a kitörésekre és nagyobb támadásra is.

A problémát nem maga a vár jelentette, hiszen az, mint átkelőhely-biztosító létesítmény, egy kiválóan felépített védelmi rendszert alkotott. A problémát a keresztény sereg parancsnokai és Zrínyi Miklós eltérő gondolkodása jelentette. A keresztény vezérek a Kanizsa alóli visszavonulásnál a sereg védett elhelyezését a Mura mögött látták biztosítottnak. A várat hídfőállásnak tekintették, amely lehetővé teszi kedvező körülmények között a támadást megelőző partváltást. Zrínyi tisztában volt várának védelmi rendszerével, és tudta, hogy a vár előtti plató feladásával a folyó másik oldalán táborozó keresztény erők hátrányos helyzetbe kerülnek. Valószínűleg nem tudta megértetni vezértársaival, hogy Zrínyi-Újvár, annak ellenére, hogy a Mura partján egy átkelőt biztosít, nem hídfő, de ez a legkedvezőbb hely a táborozásra hadművelleti szempontból. Később, amikor ezt a keresztény parancsnokok is felismerték, a vár alkalmatlanságát látták benne.

Összegzés

A Muraköz védelmét a török által megszállt terület felől jövő támadásokkal szemben elsődlegesen a Mura biztosította. A gyors sodrású, örvényekkel teli folyón az átkelés csak megfelelő műszaki előkészítés után volt lehetséges az arra alkalmas helyeken. A Zrínyi által kialakított védelmi rendszer első eleme a légrádi vár volt a Dráva partján a folyó lezárására, és annak megakadályozására, hogy a török hajók bejussanak a Muraközbe.

Légrádtól Csáktornyáig, őrhelyek láncolata húzódott a folyó partjától biztonságos távolságban, ugyanis a kanizsai oldalon az Őrtilos és Kakonya között húzódó magaslatról könnyen támadhatók a folyó partján lévő erők. Kanizsa és Csáktornya között a kakonyai rév kínálta a legkedvezőbb átkelési lehetőséget, így ennek őrzése és birtoklása meghatározó jelentőségű volt. Kezdetben Zrínyi a jobb parton épített erődítménnyel biztosította a helyet, azonban 1661-ben Zrínyi-Újvár felépítésével együtt megszüntette azokat a természetes adottságokat, amelyek ezt a helyet alkalmassá tették átkelőnek. A Visszafolyó-patak völgyében idevezető utat és a környező területet a patak felduzzasztásával elárasztotta. A Zrínyi-Újvár alatt kiépített átkelő nehezen megközelíthető helyen feküdt, ami lehetővé tette a forgalom teljes mértékű ellenőrzését a várból. Ezzel együtt fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a kakonyai rév, amely a Kanizsa térségéből a Muraköz ellen indított török támadás számára a legkedvezőbb átkelőhelyet kínálta, 1661 után a terület átalakításának köszönhetően erre a célra alkalmatlanná vált. A vár eleste után több évtized telt el, mire a táj olyan mértékben regenerálódott, hogy az átkelés szempontjából kedvező hatások újra érvényesüljenek.

¹⁷ Raimondo Montecuccoli: Relazione della campagna dell' Armata Cesarea nell' Anno MDCLXIV. Lásd kötetünkben: 296.

1664-ben a török sereg a Kanizsa felmentése érdekében vívott harcokra készült. Mivel az ostromló keresztény sereg visszavonult Zrínyi-Újvárhoz, a nagyvezír lehetőséget kapott a vár elfoglalására. Kezdetben ezt csak másodlagos célnak tekintették, inkább a Murán való átkelésre és a túlsó parton táborozó keresztény sereggel való megütközésre helyezték a hangsúlyt. Ennek sikertelensége után értékelődött fel a vár elfoglalásának jelentősége. Zrínyi-Újvár egy kis alapterületű földsánc volt, amelynek elfoglalása a közel 60 ezer fős török sereg számára nem jelenthetett problémát, azonban egy gyors győzelem után a hangsúly a Mura mögött álló keresztény sereggel való megütközésre tolódik, ami addig is kudarcot jelentett. A nagyvezírnek az volt az érdeke, hogy Zrínyi-Újvár elfoglalását minél jelentősebb fegyverténynek tüntethesse fel, és annak elfoglalását győzelemként lehessen tálalni. Ennek érdekében egy szabályos ostromot folytattak le, nagy volumenű műszaki munkákkal, azonban csak a Kanizsáról ideszállított hét ostromágyúval, mert az erre alkalmas lövegek Eszéknél maradtak. Mivel Zrínyi-Újvár kérdése 1661-től rendszeresen szerepelt a diplomáciai tárgyalásokon, a közvélemény fontos erősséggént gondolt rá. A nagyvezírnek csak annyi feladata volt, hogy ezt a nézetet egy nagy és hosszú ostrom lefolytatásával megerősítse, és ezzel megnőjön a vár elfoglalásának értéke, és ez jelentős győzelemnek tűnjön.